

ברכת לישוב בסוכה על אכילת בשר

נשאלתי ממי שקשה לו לאכול לחם מטעם בריאותו אם יכול לברך ברכת לישוב בסוכה אם קובע סעודתו על הבשר, כמו שרגילים לקבוע סעודות על בשר עם ירקות ותפוחי אדמה אף במסעדות חשובות.

א. אם לברך על אכילה לבד או על כל ישיבה בסוכה

איתא בגמ' סוכה (כח:), תנו רבנן תשבו כעין תדורו, מכאן אמרו כל שבעת הימים עושה אדם סוכתו קבע וביתו עראי, כיצד היו לו כלים נאים מעלן לסוכה מצעות נאות מעלן לסוכה, אוכל ושותה ומטייל בסוכה ומשנן בסוכה, ע"כ. וברור דבכל הני מעשים מקיים מצות ישיבת סוכה שזהו פירושו של כעין תדורו. לעומת זאת תנן (כה.), אוכלין ושותין עראי חוץ לסוכה, ותניא בגמ' (כו.), אוכלין אכילת עראי חוץ לסוכה ואל ישנים שינת עראי חוץ לסוכה, ע"כ. ואע"פ שאין חיוב לאכול אכילת עראי בסוכה מצינו שכן נהגו כמה חכמים [כדתנן (כו:) מעשה והביאו לרבן יוחנן בן זכאי].

לא מצינו שחלקו בין קבע לעראי אלא לענין אכילה אבל לא לשאר מעשים כגון תלמוד תורה או טיול. ולכאורה הטעם בזה היינו משום דהכל נלמד מדין תשבו כעין תדורו, וכל שאר המעשים נוהגים בבית וגם חוצה לו. [ועי' מ"ב (סי' תרלט ס"ק יב) שכתב "דזה לא חשיב לחייבו בסוכה דאף בביתו מצוי שאוכל עראי חוץ לביתו".] ממילא, יש קיום אם יעשה בסוכה אבל כמו"כ אינו מבטל מצות סוכה אם יעשה חוץ לסוכה שהרי גם זה הוא כעין תדורו. ורק אכילה ושינה שאין נוהגין כי אם בבית צריך לעשותם דוקא בסוכה. ומזה הטעם אין חייבין לאכול בסוכה אכילת עראי שהרי ג"כ אוכלים עראי חוץ לבית.

יוצא לפי זה שיש ב' ענינים במצות ישיבת סוכה, מצוה חיובית ומצוה קיומית. ולכאורה זה דומה למצות ציצית דמי שלובש בגד של ד' כנפות חייב בציצית ומי שלובש טלית מצויצת כדי לקיים מצות ציצית

שפיר מקיימה אע"פ שלא היה צריך ללבשו. [ואין מצות סוכה בליל י"ד בכלל כל זה שהוא נלמד בגזירה שוה.]

ועל פי זה כתב הרמב"ם (הל' סוכה פ"ו הי"ב), "כל זמן שיכנס לישב בסוכה כל שבעה מברך קודם שישב אקב"ו לישב בסוכה". וכן כתב הר"ף (סוכה כב. בדפיו), "ואסיקנא דכל שעה שנכנס לישב בה מברך לישב בסוכה דגמרינן לה מתפילין דתניא תפילין כל זמן שמניחן מברך עליהן". ועיין במגיד משנה (שם) שהביא דעת הר"ף והרמב"ם והוסיף "ודעת הגאונים שאפי' נכנס בה מאה פעמים ביום חייב לברך, וכן דעת רבינו".

מאידך, ר"ת ס"ל שאין לברך כי אם בשעת אכילה. [עיי' בתוס' בברכות (יא: ד"ה שכבר) ובתוס' הרא"ש (שם) דברי ר"ת יותר מבוררים, וכן נראה דעת הראב"ד (פ"ו הי"ב)], וז"ל תוס' הרא"ש,

שאל רבינו יצחק מר"ת אי צריך לברך על שינה בסוכה דיותר חמירא שינה מאכילה, דאכילת עראי מותר לאכול חוץ לסוכה ושינת עראי אסירא חוץ לסוכה. והיה ר"י רוצה לומר הא דאין מברכין על השינה משום דשמא לא יוכל לישן וכשנרדם בשינה אינו יכול לברך. אבל ר"ת השיב לו דכל מצות סוכה שמקיים מסעודה לסעודה כגון שינה וטיול ושינון, ברכת לישב בסוכה שברך על הסעודה פטרתו מלברך עליהם. ולדבריו אפי' הסיח דעתו מלישן כגון שיצא למלאכתו ושוב נמלך לישן [אין צריך לברך].

לכאורה דבריו צ"ע, שהרי אם הסיח דעתו מן המצוה למה לא יברך כשיכנס בה עוד. ושמא יש לדייק ממש"כ לענין ברכת התורה, "וכ"ש מי שדעתו תדיר על למודו אם יצא למלאכתו לעסקיו לא הוי הפסק, ומי שרגיל לישן ביום שינת קבע על מטתו הוי הפסק וצריך לחזור ולברך". הרי שייך היסח הדעת אך ורק אם הסיח דעתו מן הסוכה לגמרי. אבל אם לא הסיח דעתו אלא שהפסיק מעשיית המצוה, עדיין י"ל שהיה סוכתו בדעתו, כמו תלמוד תורה.

והכרעת השו"ע כדברי ר"ת (סי' תרלט ס"ח). וכתב הט"ז (שם סוף סק"כ),

נראה לי דמי שבדעתו שאין אוכל פת כל היום וכ"ש מי שמתענה תענית חלום בסוכות חייב לברך על הסוכה בכל פעם שיכנס בה באותו יום לטיול כיון שאותו יום אין בו אכילת פת הדריגין לדין התלמוד דמברך בכל פעם שנכנס לישוב שם דהא עיקר הטעם שאכילת פת הוא עיקר ופוטרו את הטפל.

הרי לדברי הט"ז אף ר"ת ס"ל דמעיקר הדין מברך על כל פעם ופעם שיכנס לסוכה אלא שנהגו שלא לברך אלא בשעת אכילה שהיא עיקר קיום המצוה, שהרי א"א שלא לאכול בסוכה, משא"כ בשאר מעשים חוץ משינה. [ועי' בפמ"ג (מ"ז שם סק"כ) שהניח בצ"ע לדעת הט"ז מי שמתענה דמברך בכל פעם שיכנס לטיול אם יכול לברך בבוקר ולפטור טיול של כל היום, ע"ש.]

בביאור הגר"א (סוף סי' תרלט) כתב, "אע"ג דלפי מסקנא דגמ' (שם מו.) מברך אכל פעם שנכנס בה, מ"מ עיקר הקבע בסוכה היא האכילה וכולם טפלים והיא פוטרת ועי' תוס' דברכות (יא:). ודעת הרי"ף והרמב"ם עיקר". הרי לדעת הגר"א אף לר"ת מעיקר הדין שפיר מברכים בכל פעם שנכנס לסוכה, וגם שפסק כדעת הרמב"ם ושלא כר"ת (וכ"כ בספר מעשה רב סי' ריח).

[ונראה שבכמה מקומות לא היו רגילים כ"כ לישן בסוכה, וכן מוכח מהא דרצה הר"י ליישב הא דאין מברכין על השינה משום דשמא לא יישן. דלכאורה הדבר תמוה, שאם רגיל לישן בסוכה בכל לילה למה לן לחוש שמא לא ישן, אלא צ"ל דלא היו רגילים לישן בסוכה ומה"ט שפיר שייך לחוש שמא לא ישן. וכן מפורש במאירי (כו.), "ואף אנו נוהגין שלא ליתן מטות שלנו בסוכה ולשכב שם מפני סכנת הצננה ... אלא שאבותינו ורבותינו היו נוהגים בלילות הראשונים ובימים הראשונים שישנים שם קימעא בבגדיהם דרך חבוב מצוה".]

ונראה דלדברי הט"ז הא דנוהגין שלא לברך אלא בשעת אכילה, שהיא עיקר קיום המצוה, הוא דומה להא דנוהגין שלא לברך ברכת

שהחיינו בשעת עשיית הסוכה ועשיית הלולב [כדאיתא בסוכה (מו.) דכן נכון לעשות], אלא בשעת קיום המצוה [כמש"כ בסי' תרנא (ס"ו) לענין לולב ובסי' תרמא (ס"א) לענין סוכה]. וכמו כן מצינו לענין ברכת שהחיינו על פירות חדשים שמדין הגמ' (עירובין מ:) מברכין כשרואהו בשוק, אבל אין נוהגין לברך אלא בשעת אכילה שהיא עיקר הנאתו (כמש"כ בסי' רכה ס"ג).

ולפ"ז מובנים דברי תוס' הרא"ש שכתב דלדברי ר"ת הא דנוהגין לברך בשעת אכילה פוטר עד הסעודה הבאה, ואפי' אם יצא מן הסוכה יציאה גמורה, שהרי הכל תלוי בדעתו וכוונתו. וכן מוכח מלשון הביכורי יעקב (סי' תרלט ס"ק טז) שכתב לענין ברכת לישוב בסוכה בשבת בבוקר, "רק שנהגו ע"פ ר"ת שלא לברך אלא בשעת אכילה כמבואר לקמן, מ"מ מסתמא אין מכוונין לצאת רק עד שעת קידוש של יום המחרת".

ואין הכונה שא"א לברך אלא בשעת אכילה אלא שאינו צריך לברך על שאר מעשיו בסוכה שהרי כבר נפטר במה שבירך בשעת אכילה. ואף שאפשר דיש בזה הפסק זמן מרובה, הרי כן כתב הרא"ש (שם) גם לענין ברכת התורה. [ועי' בתלמידי רבינו יונה (שם ו. בדפי הרי"ף) שרצה לחלק בין מי שרגיל ללמוד למי שאינו רגיל, דדוקא מי שרגיל אינו צריך לברך עוד בכה"ג, אבל הוא לא ס"ל הכי אלא לענין ברכת התורה ולא לשאר מצוות].

אך כל זה שלא כדברי הפוסקים, ועיין במ"א (שם ס"ק יז) שכתב שמי שיצא מן הסוכה יציאה גמורה, כגון לבית הכנסת או לעשות שאר צרכיו הוי הפסק וצריך לברך ברכה אחרת, וע"ש בט"ז (סק"כ). וכמו כן מצינו לענין מי שהסיר טליתו ולא היה בדעתו ללבשו מיד (סי' ח ס"ד), וכן לענין מי שחלץ תפיליו (סי' כה ס"ב ובמ"ב שם ס"ק מז).

מאידך, בספר מאמר מרדכי (שם ס"ח) כתב,

עוד אני תמיה על מ"ש הרב (הט"ז) ז"ל הדרינן לדין התלמוד וכו' דהא לדעת ר"ת ז"ל דנהגינן כוותיה הכי הוי עיקרא דמלתא לפום דינא דתלמודא שאין לברך אלא על האכילה ומעולם לא תקנו לברך על הכניסה ושאר דברים ... וזה ברור, ולכן נ"ל דלפי מה שנהגנו

כר"ת יש לחוש לברכה לבטלה ואין לברך על הכניסה
והישיבה אם לא היכא דאיכא צדדים אחרים להצריך
ברכה.

הרי לדבריו הא דאין מברכין אלא בשעת אכילה מעיקר הדין הוא.

ולכאורה פירושו צ"ע שהרי לא מצינו שום מצוה שאין מברכים
אלא כשמקיים המצוה באופן חיובית ולא כשמקיים המצוה באופן קיומית.
ואדרבא, מצינו לענין מצות ציצית שמברכים בכל ענין, כמש"כ לעיל.

הרי נחלקו הט"ז והמאמר מרדכי בדעת ר"ת אם יש מקום לברך
כשנכנס לסוכה לשאר דברים.

ב. גדר אכילת קבע

בשו"ע (סי' תרלט ס"ח) נקט דעת ר"ת לעיקר שאין לברך אלא
בשעת אכילה. אך לא מצינו מפורש בגמ' מהו הגדר של אכילה לענין
מצות סוכה.

תנן (כה.), "אוכלין ושותין עראי חוץ לסוכה". ובגמ' (כו.), "כמה
אכילת עראי ... אלא אמר אביי כדטעים בר בי רב ועייל לכלה". ופרש"י
(שם ד"ה כדטעים), "בבוקר כשהולכין לבית המדרש ודואג שמא ימשכו
השמועות וטועם מלא פיו ושותה". משמע שזהו אכילת עראי שאינו צריך
לסוכה אבל יותר מזה הוי אכילת קבע וחייב בסוכה. אך מוכח מסוגיית
הגמ' שא"א לפרש הכי, דלעיל מיניה איתא, "וכמה אכילת ארעי אמר רב
יוסף תרתי או תלת ביעי", ודחה אביי, "אמר ליה אביי והא זימנין סגיאיין
סגי ליה לאיניש בהכי והוה ליה סעודת קבע". הרי אין גדרו של קביעות
סעודה תלוי בשום שיעור האמור בתורה או בדברי חז"ל, אלא במה
שבמציאות נהגו לקבוע עליו.

וכן מצינו בפוסקים שמברכים לפי מה שרגילים בו. וכתב הכף
החיים (סי' תרלט ס"ק לג) דאפי' אם אין לברך על פת הבאה בכיסנין, אם
בבוקר מקדש על יין ואוכל מעט עוגה נוהגין לברך, "כיון שאוכל אותם
בתורת סעודה הצריכה לקידוש שפיר דמי שבירך ברכת הסוכה". וכן כתב
במאמר מרדכי (שם ס"ג),

לכאורה היה נראה לומר דלאו בדעתיה תליא מילתא אי קבע סעודותיה עליה אי לא, אלא בשיעורא תליא מילתא דבעינן שיאכל שיעור שדרך בני אדם לקבוע עליו, וכל שלא אכל שיעור שדרך בני אדם לקבוע עליו, אע"פ שהוא קבע סעודתו עליו לא חשיב קבע וה"ה להיפך ... אלא שמדברי הרב מ"א סוף ס"ק ו' משמע קצת דבדעתו תליא מילתא יעו"ש.

ואף שבספר מאמר מרדכי חולק על דברי המ"א דקביעות סעודה לסוכה תליא בדעתיה, אין זה לומר שיש שיעור קבוע מה"ת אלא דהוא תליא במהו דרך בני אדם לקבוע עליו. הרי יש מקום לברך על סעודה שקובעים על בשר כנהוג בזמנינו, בין לדברי הפוסקים שקביעות סעודה תליא בדעתיה ובין לפוסקים שהיא תליא בדרך בני אדם.

ולכאורה גם המחבר ס"ל דקביעות סעודה תליא בדעתיה שהרי כתב (שם ס"ב) דמעולם אינו חייב לאכול פירות בסוכה אפי' אם קבע עליהם שהרי אין דרך בני אדם לקבוע עליהם. והמ"ב (שם ס"ק יג) כתב, "הטעם דאכילת פירות אפי' הרבה בקביעות חשיב רק כאכילת עראי דפת".

וכל מה שכתבנו עד כאן הוא לענין כמות האוכל, אבל לא לענין איזה מאכלים חייבים בסוכה. הרי תנן (כז.) לענין סעודות החג שיכול להשלימן במיני תרגימא. והבינו הראשונים (תוס' שם ד"ה במיני, ותוס' הרא"ש שם, ועוד) דהא דיכול להשלים במיני תרגימא היינו משום דיכול לקבוע עליהן סעודתו לכתחילה. ועל סוגיא זו כתב הרא"ש (שם סי' יג),

ודוקא פת אבל פירי לא בעי סוכה כדמסקינן בפ' בתרא דיומא (ע"ט): ... רבינו פרץ כתב דוקא פירי לא בעי סוכה אבל בשר וגבינה ושאר דברים חוץ מפירי בעי סוכה כדאמרינן בשמעתין אם השלים במיני תרגימא יצא, ומיני תרגימא היינו בשר וכיוצא בו, ומדמהניא בהו השלמה ש"מ בעי סוכה.

הרי נחלקו הרא"ש ורבינו פרץ אם לברך כאשר קובעים על הבשר. ונ"ל דאף שחולק הרא"ש ואמר בפירוש שלא לברך על בשר, אינו

ברור אם יסבור כן בזמנינו. הרי מה שדחה הרא"ש ראיית רבינו פרץ מתוספתא דפ' כיצד מברכין (פ"ד ה"ד) דשם משמע דמיני תרגימא היינו מאכל העשוי מחמשת המינים שהרי מברכים בורא מיני מזומות. אך אין זה לומר שנדחה דברי רבינו פרץ לגמרי מכח התוספתא דפ' כיצד מברכין, שהרי ביומא (ע"ט:) איתא, "מאי מיני תרגימא, פירות ואיבעית אימא באתרא דלא שכיחי פירי", וממילא א"א לבטל דברי רבינו פרץ מהא דכתב הרא"ש. ונראה דכל כוונת הרא"ש כשהביא תוספתא זו היתה לדחות ראיית רבינו פרץ מהא דמיני תרגימא, דשמא פירושו הכא הוי כמו דברי התוספתא ולא כהא דיומא.

ועוד דלא דחה הרא"ש דברי רבינו פרץ אלא משום שאין נוהגין לקבוע סעודה על הבשר. משמע מדבריו דאילו היו נוהגין לקבוע על הבשר כן היו מברכים.

וכן כתב בעה"ש (סי' תרלט ס"ט), "אמנם בבשר וגבינה ... וא"כ ממילא כיון שאצלינו אין דרך לקבוע עליהם סעודה כל בשר וגבינה בלא פת, ממילא תמיד הם אכילת עראי וא"צ סוכה ... ובזמן הגמ' היה מדרכן לקבוע על דברים אלו ולא כן אצלינו". מלבד הא דכתב דהוי לפי הזמן והמקום, גם יוצא מדבריו שהיו מברכים על הבשר בזמן הגמ'. ובזה מובן למה לא מציינו בגמ' שלא לברך על הבשר ולא דנו אלא לענין יין ופירות. [אבל אין להביא ראייה מהשמטה זו שהרי שמא לא דנו בו מפני שלא היו נוהגין באכילת בשר אלא תוך סעודה שקבעה על הפת.]

וקשה לומר שאין דין אכילת קבע אלא בפת, חדא שלא מציינו דין מסוים באכילה אלא לענין ליל ט"ו (כז. ועי' במאירי שם שכתב, "מה התם לילה ראשונה חובה ... אף סוכה כן, ולענין אכילה הא לענין ישיבה ושינה ודאי כל שבעה חייב בה שהרי אף בביתו א"א בלא הן"). ועוד שהרי אף הדוחים מש"כ רבינו פרץ לענין מיני תרגימא ס"ל דהוי מיני מזונות אע"פ שאינו פת גמורה.

ויותר מזה, הרי כל יסוד דין אכילה בסוכה הוא מטעם תשבו כעין תדורו, דהיינו מה שרגילים לעשות בבית, בין להחמיר ובין להקל כדמוכח מכמה סוגיות. ואין נוהגין לאכול בשר עם ירקות ותפוחי אדמה אלא בקביעות על שלחנו.

אף שכל זה נראה להלכה, למעשה לא מצינו שהורו הופסקים לברך בכה"ג. הב"ח (סי' תרלט ד"ה ומ"ש ושתיית) כתב שדין זה תלוי בדרך בני אדם, וז"ל, אבל בני חבורה שקבעו יחד לשתות ודאי הוי קבע גמור ובפרט לאותן מדינות שנוהגין לשתות יחד בקבע בלי שום אכילה דהו"ל קבע גמור ובעי סוכה ולברך לישוב בסוכה כנ"ל להלכה, עכ"ל. אבל בסוף דבריו כתב, "אבל למעשה ראוי להחמיר שלא לשתות בקבע אלא תוך סעודה לאפוקי נפשיה מפלוגתא. וכן בקבע דבשר וגבינה, וכיוצא בהן". וכן כתב המ"ב (שם ס"ק יג) שהביא דעת כמה אחרונים שהחמירו שלא לאכול בשר חוץ לסוכה, "מ"מ לענין ברכה הסכימו כמה אחרונים דאין לברך לישוב בסוכה".

אך עדיין צ"ע שהרי מזמניהם עד היום נשתנו כמה וכמה הנהגות בני אדם גבי אכילה כגון איזה מאכלים נאכלים כמות שהן חיים (לענין בישול עכו"ם). ובדורינו כתב הרב משה שטרנבוך שליט"א (תשובות והנהגות ח"א סי' קעח), "אך לעיקר חיוב סוכה אין להקל, ובפרט בזמנינו שהרבה אנשים רגילים לקבוע סעודת הצהרים בלא פת כלל". ומ"מ אף הרב שטרנבוך כתב, "יש להם לחוש לדעת הרא"ש שלא לברך וכנפסק בשו"ע". [והוא גם כתב שמי שנוהג כשיטת הגר"א שפיר יכול לברך בכל פעם שיכנס, ועיין לעיל בדברי הגר"א]. מיהו עדיין אין הדבר ברור כ"כ שהרי אף לדברי הרא"ש נראה שיש מקום לברך בכה"ג, כשמ"כ.

ג. סיכום להלכה

נראה מכל הנ"ל דמן הדין קשה לומר שאין לברך כשקובע על בשר כנהוג בזמנינו, אע"פ שאין זה המנהג בפשוט. אך, למי שקשה לו אכילת פת יש לצרף דעת הרמב"ם שמברך בכל פעם שנכנס (וכן הורה הגר"א), ודברי הט"ז לענין מי שמתענה, וגם דברי רבינו פרץ וכל הנמשכים אחריו שכן קובעים על הבשר (ובפרט בזה"ז), ולברך כשקובע סעודתו על בשר.